

Тодор Пиштељић

## СРЕДЊЕВЕКОВНА ЦРКВА БОСАНСКА — БОГУМИЛСКА ИЛИ ПРАВОСЛАВНА?

Прву историјску расправу о Срењевековној цркви босанској написао је године 1867. др Божидар Петрановић, Задар, са насловом „Богомили, црква босанска и крстјани”.

Он је према домаћим изворима закључио да је историјска чињеница да је Босна имала своју народну самосталну цркву и да је у својој основи била и остала православна.<sup>1)</sup>

Две године доцније др Фрањо Рачки, бивши професор Богословског свеучилишта у Загребу, објавио је своју расправу „Богомили и патарени” у свом делу **Борба Јужних Словена за независност** године 1869, у којој је Петрановића мишљење оценио као погрешно.<sup>2)</sup> Домаће изворе Петрановића није узимао у обзир и ишао је за тим да на основу списка папских инквизитора докаже супротно од онога што је Петрановић написао.<sup>3)</sup>

У своје време Рачкога су у Хрватској сматрали за најмеродавнијег у црквено-верским питањима, па су историчари прихватили његово схватање и поводили се за њим у погледу писања о богомилству у средњевековној Босни.

Тек у Југославији почели су млађи историчари да се баве његовим писањем од пре стотину година и да испитују његове латинске изворе, па су установили да су погрешни и за историју без вредности.

Постојећи домаћи извори и у међувремену пронађена открића пружају податке који обеснажују његово писање о богомилству у средњевековној босанској држави. Уједно указују на то да је у средњевековној Босни поред Католичке цркве, углавном у приморским крајевима, постојала само једна Црква босанска православне вере, као и да о некаквој патаренској-богомилској секти нема ни трага.

Да се није слепо веровало латинским изворима и да се са потребном објективношћу улазило у испитивање чињеница о босан-

<sup>1</sup> Др Божидар Петрановић, Богомили, Црква босанска и Крстјани, Задар 1867, 131.

<sup>2</sup> Др Васо Глушац, Истина о богомилима, Београд 1945, 10.

<sup>3</sup> Исто, 10.

ској цркви, то би све изашло на видело и не би се у међувремену имало толико бескорисног писања.

Рачки је на стр. 340 своје респраве напоменуо следеће: „У којем одношају стоји моје дјело напрама хисторичкој расправи нашега академика др Божидара Петрановића: Богумили, Црква босанска и Крстјани” разабрат ће сам читатељ, сравнивши резултате обију успоредних истраживања”.

Према томе ћемо и поступити, па ћемо на првом месту изложити богомилско-патаренска веровања и главна обележја вере православне.

Бивши професор славистике др Васо Глушац објавио је у Београду године 1945. своју расправу „Истина о богомилима”, у којој је према писању др Ф. Рачкога у часопису „Старине” књига I. 138—140 изнео „Кратко избрајање чланака вјере босанских Патарена као заблуда које опћенито босански патарени вјерују”, а према латинском спису нађеном у млетачкој библиотеци.

Тај латински спис садржи 17 чланака патаренског веровања и према преводу В. Глушца гласе овако:<sup>4)</sup>

- 1) Међу првима да постоје два Бога и да је већи бог створио све духовно и невидљиво, а мањи тј. Луцифер све телесно и видљиво.
- 2) Исто тако негирају човечанску природу Христову, и веле да је имао фантастично и зрачно тело.
- 3) Исто тако тврде да је Блажена Марија била анђео, а не чељаде.
- 4) На исти начин тврде, да Христос није у истину трпио и умро и да није у истину васкрснуо, нити се с правим телом узнео на небо.
- 5) Исто тако одбацују Стари завет, изузевши псалтир. И кажу за све оце Старога завета, патријархе и пророке да су проклети, и сви колико их је било пре Христа. Исто тако одбацују Јована Крститеља и кажу да је проклет. Исто тако тврде да је Мојсеју закон дат од Ђавола, и да му се Ђаво у огњу показао.
- 6) Такође тврде да је римска црква, црква идола и да идоле поштују који су те вере.
- 7) А за себе тврде да су црква Христова и наследници апостолски и да имају једног између себе, који за себе тврди да је намесник Христов и наследник св. Петра.
- 8) Исто тако негирају крштење водом и кажу да се у крштењу не даје опроштај грехова. На исти начин тврде да се дечаци никако не могу спасити пре него одрасту.
- 9) Такође негирају васкрсење телеса и тврде да нећемо телесно васкрснути.
- 10) Исто тако негирају светост тела Христова, исто тако миропомазање па и јелеосвећење. Такође негирају светост брака и кажу да се нико не може у браку спасти. Такође тврде да је жена дрво живота с којег је Адам окусио и њу упознао, и да је због тога био истеран из раја.  
Исто тако одбацују светост покајања и кажу, ко год шта погрешити, треба да се поново крсти. И веле да су сви греси смртни и ниједан опростив.

---

<sup>4</sup> Исто, 118—120.

- 11) Исто тако тврде да нема чистишти.
- 12) Такође тврде да је Луцифер ишао на небо и да је тамо завео божје Ангеле, па су сишли на земљу и он их је затворио у људска телеса. И тврде да су људске душе демони, који су пали с неба, који ће се кад сврше покајање у телесима, у једном или у више, постепено вратити на небо.
- 13) Исто тако осуђују материјалне цркве, слике и иконе, а особито свети крст.
- 14) Исто тако забрањују да се чини милостиња и тврде да не вреди давати милостињу.
- 15) Такође и заклетву одбацују и кажу није дозвољено клети се ни право ни криво.
- 16) Исто тако одбацују суђење које бива од стране цркве, одређивање казни, било душевних било телесних, то јест да не ваља прогонити злочинца ни некога због правде убити и искључити (из цркве).
- 17) Исто тако кажу да је убијање животиња смртни грех. Стога осуђују једење меса и свега што из меса потиче, говорећи да су сви проклетни који једу месо, сир, јаја или што томе слично.

Пошто се Рачки у својој расправи за доказивање богомилства позива на стр. 348 и на „Беседе“ бугарског презвитера Козме из године 985—997. Васо Глушац је у споменутој својој расправи на стр. 242 изложио из „Беседа“ 17 тачака јеретичких веровања попа Богомила и оне се подударују са горе изнетим догмама патаренске вере према латинским изворима Рачкога и гласе:

- 1) Хуле предања и устав св. цркава,
- 2) Не поштују часни крст,
- 3) Не клањају се иконама и не поштују светитеље,
- 4) Хуле Божја чудеса и веле да их ђаво чини,
- 5) Бог није створио небо и земљу,
- 6) Презиру причест и кажу да је није Бог установио,
- 7) Презиру св. тајне црквене, литургију, молитве, итд.
- 8) Презиру свештенике и називају их фарисејима,
- 9) Хуле Мојсеја и остале пророке и њихове књиге,
- 10) Не поштују Јована Крститеља, већ га називају антихристом,
- 11) Не поштују св. Богородицу и о њој ружно говоре,
- 12) Веле да је ђаво створио небо, сунце, звезде, ваздух, земљу, човека, крстове, цркве и све што је на земљи,
- 13) Ваво је дозволио женити се, јести месо и пити вино,
- 14) Одбацују св. крштење и гнушају се деце која се крштавају,
- 15) Не исповедају Христа који је створио чудеса, говоре да он није слепа прогледао, ни хрома исцелио, ни мртваца васкрснуо и не верују у његово чудо са пет хлебова.
- 16) Не светкују празнике ни успомене на мученике, нити верују у моћ светих моштију,
- 17) Уче да се не треба покоравати властели, презиру богаташе, ругају се старешинама, руже бољаре и оне који работају за цара.<sup>5)</sup>

<sup>5</sup> Исто, 242.

Свих 16 тачака презвитер Козма је преписао из грчких списа патријарха Фотија и грчког писца Петра Сицилског, који су испитивали разне јереси и писали о њима.

Последња, 17. тачка показује да је Козма помоћу вере водио политичку борбу против попа Богомила, за кога се сматрало да је био опозиција тадањем бугарском цару Петру, јер је престо дао млађем сину уместо старијем по закону. У својим Беседама Козма је подметнуо попу Богомилу јеретичка учења. Бугарски професор Благовев доказао је својом студијом из године 1923. да је садржај Беседа лажан.<sup>6)</sup>

Имамо пред собом 17 чланака патаренске секте по латинским изворима и исто толико по грчким, преписаним по Козми, и видимо да им је порекло заједничко. Шта нам казују све те побројане догме патаренско-богомилске секте?

Видимо да Исуса Христа не сматрају за Сина Божјег и не признају Његову светост, поричу да је као човек трпео, умро и васкрснуо, не верују у Његова чудеса итд. Не поштују свету Богородицу и о њој ружно говоре. Не признају свеце, презиру свештенике, одбацују цркве (материјалне), презиру литургије, св. црквене тајне, молитве, осуђују иконе и особито свети Крст, крштење, венчање итд. Очигледно је да су све те догме патаренско-богомилске сасвим супротне учењу хришћанске вере у свим облицима њеног постојања.

Горе споменути др Васо Глушац написао је расправу „**Православље цркве босанске**” и објавио у Годишњаку Историјског Друштва Босне и Херцеговине године 1953. У њој је изложио у једанаест тачака на страницама 105—120 главна обележја православне вере цркве босанске средњевековне а та су следећа:

## I. Организација

На челу цркве био је **ЕПИСКОП**, како се званично називао, а народ га је звао „**дјед**”. Ово народно име потиче од грчке речи патријарх, што значи прадед, а у Македонији је народ до недавно звао епископа **дедо** — владика. **ГОСТ**, други свештенички степен, био је виши свештеник, по грчком протопрезвитер. По мишљењу проф. В. Јагића гост је имао дужност надзора над свештеницима и манастирима. **СТАРАЦ** је трећи степен свештеника и име представља дослован превод грче речи презвитер. **КРСТЈАНИН** је четврти степен свештених лица у јерархији Цркве босанске. Живели су у својим манастирима, а образованије су владари држали на својим дворцима, а такође и властела.

Име крстјанин за калуђера настало је такође у Македонији, кад и име деда за епископа, а за време Охридске архиепископије, кад се настојало да се словенски језик што више уведе у црквену терминологију. Име крстјанин, уместо калуђер, помиње се већ у XII веку у Животопису св. Методија.<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Исто, Православље цркве босанске (Годишњак Историског друштва Б. и Х. 1953, Сарајево 1953, 122.

<sup>7</sup> Исто, 109.

## II. Заклетве у 318 светих отаца никејских

Године 325. одржан је у Никеји сабор 318 епископа тада још јединствене хришћанске Цркве, који су утврдили главне догме хришћанске вере па су признати за свете Оце у Православној и Римокатоличкој цркви. Из повеља босанских и српских владара види се да су уз друге свеце своје заклетве полагали и у 318 никејских светитеља, а то указује на то да су верници босанске цркве били православни као и верници српске цркве. У повељама босанског краља Остоје (Monim. serb. 273), краља Твртка II (Monim. serb. 256), Херцега од Св. Саве Стефана Вукчића (Monim. serb. 182 и 648) говори се о таквим заклетвама у Цркви босанској.<sup>8</sup>

## III. Светковање Св. Григорија (Гргура) Назијанзина

Св. Григорије Назијанзин, васељенски учитељ и светитељ, био је епископ у Назијанзину. Имао је велики углед у Православној цркви и његов култ су нарочито његовала браћа Кирило и Методије. Био је и заштитник владарске породице Котроманића све до краља Томаша док се није поримио. Краљеви Твртко I и Твртко II и Томаш (овај до прелаза у Римокатоличку веру) ковали су новце са ликом св. Григорија, на којима је писано латински »S. Gregorius Nazzenus«. После Томашевог признања папе на његовом новцу био је натпис »S. Грегориара« (Гласник Земаљ. музеја у Сарајеву из год 1894. стр. 396). Св. Григорије светкује се у православној цркви 12. фебруара заједно са св. Василијем Великим и св. Јованом Златоустим под заједничким именом **Три Јерарха**.

Котроманићи у својим повељама често спомињу св. Гргура. Тако је бан Стјепан II писао за себе, „аз бан Стјепан, зовом св. Гргура раб“, а његов брат Владислав каже за себе „аз раб Божији и Св. Гргура“. Његов син краљ Твртко I подигао је цркву у Трстивници и посветио је св. Григорију. Пошто је св. Григорије истакнути православни светац, а светкује га и Црква босанска, то доказује њено православље.<sup>9</sup>

## IV. Светковање празника

Црква босанска светковала је хришћанске празнике исто као и остале Православне цркве, а и Римска црква. То се лепо види из тестаменту госта Радина, вишег свештеника Цркве босанске, који је годинама живео на двору Херцега од Св. Саве, Стефана Вукчића, а умро у Дубровнику где је оставио тестамент о својој имовини. У њему је навео празнике, на које се из његове оставштине има да дели милостиња сиромашнима, а ти су следећи: Рождество Христово, св. Благовештеније, св. Воскресеније Господње, св. Георгије, св. Вознесеније Господње, св. Петар и Павле, св. Стеван Првовенчани, св. Архангел Михајло и св. Дјева Марија. За св. Георгија је додао да је то његово крсно име.

<sup>8</sup> Исто, 110—112.

<sup>9</sup> Исто, 113—114.

И крстјанин Хвал који је по поручбини великог војводе босанског и херцега сплитског Хрвоја Вукчића године 1404. израдио чувени рукопис са сликама светитеља за православну цркву, изнео је у њему следеће празнике: Благовјести, Ускрс, Духове, Велике Мученике, Рођење Јованово и забележио и имена Апостола који се читају на служби Божијој у дане тих празника и после њих. Наш чувени филолог Даничић написао је за те Хвалове апостолске посланице да су исте које се и данас читају у Православној цркви.<sup>10</sup>

## V. Поштовање икона

Из споменутог Хваловог рукописа украшеног многим сликама светаца јасно се види да је Црква босанска поштовала слике и иконе. На првим страницама пре текста насликани су: Исус Христос окружен ангелима; св. Петар и Павле, св. Јован Крститељ, Дјева Марија, Христос на крсту и др. И у тексту се налази доста слика светаца, међу којима и слика Јована Крститеља, кога богомили презиру. Да су верници цркве босанске поштовали иконе и слике светаца, налазимо забележено у дубровачком архиву, да је босански војвода Сандаљ имао на чувању у Дубровнику скупоцену икону св. Богородице. Његов синовац Стефан Вукчић од Св. Саве носио је при себи иконице св. Богородице и св. Георгија, свога крсног имена, које је тестаментом оставио своме најмлађем сину Стјепану.<sup>11</sup>

## VI. Поштовање светих моштију

Верници Цркве босанске поштовали су свете мошти и на њима се заклињали. Твртко, као бан, и мајка му Јелена у повељи издатој год. 1354. Влатку Вукосављевићу заједно са 12 угледних босанских властелина, присегли су на „моћех и на еванђеље” (Гласник Земаљ. музеја у Сарајеву 1906 год. стр. 411). Бан Твртко издао је Дубровчанима повељу 1. јуна 1367, којом им потврђује све повластице, дате им од стрица му бана Стјепана II, и на коју се са још тројицом властелина заклео овако: „присегосмо на моћех и на светом јеванђељу кунући се” (11-а)

## VII. Подизање и освећење цркве

Настављајући традицију српских владара и Кулин бан је године 1185. сазидао две цркве и дао их посветити. Од једне је године 1898. нађена плоча, из чијег се написа види да је Кулин сазидао ту цркву. Краљ Твртко подигао је цркву у Трстивници и посветио је св. Григорију Назијанзину. Велики војвода Стефан Вукчић, херцег од Св. Саве, сазидао је г. 1454. своју задужбину у Сопотници крај Горажда, која је до данас сачувана и о којој је историчар Иларион Руварац написао извештај у Гласу XVI Српске академије наука.<sup>12</sup>

<sup>10</sup> Исто, 115.

<sup>11</sup> Исто, 115—116.

<sup>11a</sup> Исто, 116—117.

<sup>12</sup> Исто, 117—118.

Гост Радин, виши свештеник цркве босанске, својим горе споменутим тестаментом, оставио је 140 златника за зидање храма, у ком ће му тело лежати. (Гласник Земља. музеја у Сарајеву год. 1911 стр. 374)

Да је црква босанска освећивала своје нове храмове, забележено је у рукопису Хваловом, да се код једног апостола чита „кад се свети нова црква”.<sup>13</sup>

У Босни и Херцеговини налази се много средњевековних цркви-на, тј. остатака порушених средњевековних цркава и нових правосла-вних цркава, подигнутих на старим црквицама. Све су то дизали верници православне цркве босанске, јер су римокатолици имали своје цркве, а богомили су презирали материјалне цркве, па их нису ни имали.

### **VIII. Крштење**

Црква босанска веровала је у крштење и извршавала га као и остале Православне цркве. То се види по следећим православним насловима у Хваловом рукопису: 1) крштени и спасенија их, 2) при-зивање Св. Духа на крштење. 3) О крштени и дари Св. Духа, 4) Сила-зак Св. Духа на оне који се крстише и вероваше.

И по тестаменту госта Радина види се да су се верници цркве босанске крштавали, јер у њему налаже да се један део његова новца подели „Крштенијем” који су праве вере апостолске. Тако и краљ Стефан Остоја у повељи од 15. јануара 1399. призива Свету Тројицу и каже: „Ва те бо крстих се”. Кад му се родио син год. 1401, позвао је неке Дубровчане на крштење сина му.<sup>14</sup>

Богомилско учење је, међутим, презирало крштење.

### **IX. Причешће**

Да су се верници цркве босанске причешћивали, Хвал крстја-нин је оставио податак у рукопису под насловом „О причештајуштих се”, што значи, о онима који се причешћују. Као православни калу-ђер знао је шта је причешће, па га је унео у рукопис.<sup>15</sup>

### **X. Венчање**

Према истом рукопису верници цркве босанске склапали су брак и венчавали се. О том говори овај наслов у рукопису: „О поко-рени жен’и с’четани к’мужем и спасени духовни в образ Сарин”. (Старине III стр. 34)<sup>16</sup>

### **XI. Веровање у васкрсење мртвих**

У Хваловом рукопису налази се и овај наслов „О воскрешенији всих тијел”.<sup>16a</sup>

<sup>13</sup> Исто, 119.

<sup>14</sup> Исто.

<sup>15</sup> Исто.

<sup>16</sup> Исто, 120.

<sup>16a</sup> Исто, 120.



Из изложених главних обележја православне вере Цркве босанске, документованих повељама и списима владара средњевековне босанске државе, види се да је она била исте вере као и Српска црква, од које се разликује само по називу, који је добила по одвајању Босне од српске државе у Србији Немањића.

Из свега произлази да су приче о јереси Цркве босанске измишљотине латинских инквизитора, без икакве аргументације и доказа.

Резултат упоређења патаренске јереси са хришћанском православном вером, како је Рачки препоручио, говори јасно да академик др Божидар Петрановић није погрешно према оцени Рачког, него да је Рачки погрешно, јер је веровао само латинским списима, а домаће није узимао у обзир.

Тако на пример, он босанске епископе назива „патаренским бискупима”, а није био у стању да бар једнога именује и да му зна место пребивања, јер на стр. 416 своје расправе пише: „није нам познато гдје бијаше столица бискупије патаренске у босни”.<sup>17</sup> А како су уопште могли постојати „патаренски бискупи” кад патаренске догме презиру свештенике?

А Петрановић је изнео имена неких епископа Цркве босанске, и то: Милована, из времена бана Борића (половином XII века), Радогоста, с краја XII века и Данила за време Кулина бана; Радингоста 1320, Радослава, за време бана Стјепана II половином 14. века; Радомира год. 1404. и Милоја год. 1446.<sup>11a</sup>

Иако су у горњим редовима пружени документовани подаци о Православљу средњевековне Цркве босанске, поткрепићемо их још постојећим повељама следећих босанских владара и великаша, за које Рачки у својој расправи пише као о патаренима-богомилима.

**Кулин Бан** (1180—1204) издао је Дубровнику повељу 29. августа 1189. год., која почиње знаком крста речима: „у име оца и сина и светог духа” а завршава се речима „тако ми Бог помогао и свих сто еванђеља”. На крају је написано, да је издато на дан Усјеченија главе Јована Крститеља. Тај се празник и данас светкује тога дана и то само у Православној цркви.<sup>18</sup>

**Матија Нинослав бан** (1232—1250) за време свога владања издао је Дубровнику четири повеље. У првој из године 1235. каже: „У име оца и сина и светог Духа амин. Аз раб божи Матеј са одмелом Нинослав бан босански кле се кнезу дубровачком, таком смо се клетију клел, каком се је клел Кулин бан”. У повељи из г. 1240. заклинје се „у господа Бога нашег Исуса Христа и у пресвету богородицу девију владикү Марију и у частни животворешти крст и у света божија евангелија”, итд. све у православном духу. За повељу од године 1249. сам Рачки пише ово: „И тако налазимо да је Матеј Нинослав по милости Божијој велики бан босански склопио у ожујку 1249. с Дубровником уговор у подпуном уживању банске власти. Ова листина имаде осим тога све знакове, из којих се види да је бан Нинослав био правовјерни хришћанин”.<sup>18a</sup>

<sup>17</sup> Др Фрањо Рачки, Богомили и Патарени, Београд 1931, 416.

<sup>17a</sup> Др Божидар Петрановић, нав. дело, 138.

<sup>18</sup> Др Васо Глушац, Истина о богомилима, Београд 1945, 89.

<sup>18a</sup> Фрањо Рачки, нав. дело, 412.



У својим повељама Нинослав је истицао напомене: „ако Србљин тужи Влаха (Дубровчанина) има да се парничи пред дубровачким кнезом, а ако Влах тужи Србљина има да се парничи пред баном”. Из тога се види да је Нинослав своје поданике сматрао Србима, а Дубровчанина Влахом, наиме Романом. Ови подаци јасно говоре да је Нинослав био верник Цркве босанске и православне вере, као Срби, исте вере.

**Стјепан II Котроманић** (1314—1353) писао је за себе: „Аз бан Степан а зовом светога Гргура раб”. Са својим братом Владиславом издао је повељу кључком кнезу Влкославу, коју је утврдио пред дедом великим Радославом и пред гостом Радославом и пред старцима Радомиром, Жумбором и Влчком и пред свом црквом. Повеља је издата на Моиштри у кући госта Радослава. Доцније је издао и повељу кнезу Влчку, оцу Хрвоја Вукчића, великог војводе босанског, која се завршава речима: „А тко се порече, да је проклет Богом, сином јего и пречистом матерју јего и частним животворештим крстом и четирими евангелисти и думанадесет апостода и четирими десет мученика”. Као што се види, повеље су издаване у православном духу.<sup>19</sup>

**Твртко I**, његов наследник, на тражење кључких кнезова после смрти стрица му Степана II потврдио им је заједно са оцем Владиславом и мајком Јеленом поседе повељом која се завршава овако: „А тко ће то порећи или претворити, да је проклет оцем и сином и духом светим и матером и четирими евангелисти”, итд.<sup>20</sup>

Твртко је крунисан на гробу Св. Саве у Милешеви 26. октобра 1377. као православни владар јер да то није био, Братство милешевских монаха не би то могло извршити према црквеним прописима. Тим поводом издао је 10. априла 1378. повељу, у којој каже следеће: „Идох у српскују земљу, желаје и хоте укријепити пријестол мојих родител и тамо ш'дшу бих вјенчан Богом дарованим ми вјенцем на краљевство прародитељ мојих”.

У истој повељи говори о дубровачким изасланицима у Трстивници, његовом двору, којима је дао повељу, у којој се закleo пред светим Еванђелјем и часним крстом Христовим на склопљени уговор.<sup>21</sup>

**Стефан Остоја (Котроманић)** владао у два маха између 1398—1418. Године 1399. крунисан је у Милешеви и том приликом издао је повељу у којој каже да је дошао на престо својих прародитеља, видевши земљу „неимајућу свога пастира” и клео се у 318 никејских светих отаца.

За његово време био је епископ Радомир г. 1404. кога и Хвал крстјанин спомиње у свом рукопису и од кога је једино остало сачувано писмо у дубровачкој архиви од 8. јануара 1404. дубровачком кнезу, које представља једини споменик из кога се види, колику су моћ Црква босанска и њен поглавар имали у државној управи. Овај докуменат сам по себи довољан је да докаже православље Цркве босанске.<sup>22</sup>

<sup>19</sup> Васо Глушац, Истина о богомилима, 131—132.

<sup>20</sup> Исти, Истина о богомилима, 133.

<sup>21</sup> Исти, Истина о богомилима, 134.

<sup>22</sup> Божидар Петрановић, нав дело, 132.

**Стефан Твртко II** (1404—1443) такође је крунисан у Милешеви године 1421. У Трстивници је у цркви св. Гргура године 1443. дана 14. јуна издао повељу Дубровнику, у којој се и он куне у 318 никејских отац (Mopит. serb. 256).<sup>23</sup>

**Стефан Томаш** (1443—1461), који се године 1447 поримио, па је за њега Рачки на стр. 464 своје расправе написао ово: „Одавде слиеди да је Стјепан Томаш године 1446. признавао цркви босанској и њезину деду Милоју ону исту повластицу и онај исти положај у држави који им његов отац признавши прије „четрдесет година у вријеме њезине највеће силе и најодлучнијег уплива“. Деда Милоје био је епископ Цркве босанске православне вере и према томе је Стјепан Томаш био њен верник до године 1447. кад је из православне прешао у римо-католичку веру, а не из патаренске како то Рачки желе да прикаже.<sup>24</sup>

Сем наведених владара, навешћемо и великаше којима Рачки приписује патаренство-богомилство, а они, као верници Цркве босанске, зидаху цркве.

**Хрвоје Вукчић**, велики војвода босански, а пред крај и „херцег сплитски“ проглашен од напуљског краља, кад је био на врхунцу своје моћи, основао је град „Јајце“ и у њему цркву са звоником. У граду Звечају на Врбасу близу Јајца, издао је 15. јануара 1404. повељу, у којој се заклиње „поставив руци на светом евангелију и на часном крсту Христеви“, а на почетку повеље означен је крст и она почиње речима „ва име оца и сина и светога духа“. Хвал, крстјанин, је написао свој чувени рукопис по поруџбини самога Хрвоја и Хвал је, како каже, радио ту књигу у храму великог војводе и херцега сплитског, па се из тога може закључити да је и цркву у Сплиту војвода сазидао. Филолог Даничић установио је да је по сликама и садржају књига намењена Православној цркви.<sup>25</sup>

Рачки је у својој расправи написао да се покушавало Хрвоја превести у римску веру, али да се у том није успело.<sup>26</sup>

**Сандаљ Хранић**, босански војвода, са својом браћом Вукцем и Вуком и синовцем Стјепаном у једној повељи заклињу се на овај начин: „Ротисмо се и заклесмо на часном и животворештем крсту Господњем и четири еванђелисте и у дванаест врховних светих апостол и у 318 светих отаца „иже су ва Никеју“, итд. (Mopит. serbica 298--291). Све његове повеље почињу са знаком крста. У Дубровнику је имао на чувању међу златним и сребреним стварима и једну златну иконицу, а кад је исту повлачио, послао је по њу Дмитра, старца Цркве босанске. Његова жена Јелена, кћерка српскога кнеза Лазара, стално је подизала цркве и старе оправљала. Тестаментом моли свога синовца Стјепана Вукчића да се брине о њима и заклиње га овако: „ва светују тројицу јединосущтнују и неразделимују“. Као што се види, Сандаљ је, као и сви његови, био у православној вери Цркве босанске.<sup>27</sup>

Његов синовац и наследник **Стефан Вукчић-Косача** у својим повељама спомиње своју Цркву босанску и његова епископа-дједа и оста-

<sup>23</sup> Васо Глушац, Православље цркве босанске, 112.

<sup>24</sup> Исти, Истина о богомилима, 135—136.

<sup>25</sup> Исти, Истина о богомилима, 137.

<sup>26</sup> Фрањо Рачки, нав. дело, 449.

<sup>27</sup> Васо Глушац, Истина о богомилима, 139—140.

ле њене представнике. Године 1448. прогласио се херцегом од св. Саве и отада се у повељама заклиње овако: „Ја Херцег од Св. Саве заклињем се у Господа Бога вседржитеља оца и сина и светога духа и у пресвету его Богоматер и в силу частнога и животворештега крста господњег и в евангелисте и дванаест врховних апостола”.<sup>28</sup>

Др Симо Бирковић у својој књизи **Стефан Вукчић-Косача** написао је следеће: „Као што је Краљ Твртко преко Милешеве везао се јаче за Немањиће и српску државну традицију, тако је Стефан преко Милешеве и Светог Саве истицао посебни положај својих земаља које су некад биле саставни део српске државе. Остао је припадник Цркве босанске и без поштовања православља у земљи не може се ни замислити Стефанова унутрашња политика; на његовој територији била је једна православна епископија. Његове везе са свима црквама спадале су искључиво у области политике”.<sup>29</sup>

У „Политици” од 2. августа 1971. налази се чланак о открићу цркве Светог Стефана у Пиви, које је изнело на светло дана велику саборну цркву Херцега Стјепана из XV века, чији се гроб налази у манастиру код Сокола, Херцегова града, три километра од ове цркве. Како у чланку пише, овај српски велможа градио је многе цркве, али је ова, звана Шћепаница, била највећа и најраскошнија.

Рачки је на стр. 429 признао да су бан Стјепан II и брат му Владислав били чланови Источне Цркве,<sup>30</sup> а на стр. 336 то исто каже и за Твртка I.<sup>31</sup> Све средњевековне балканске цркве спадале су под Источно-православну Цркву у Цариграду, па и Црква босанска. Као чланови Православне цркве били су православне вере и њихови поданици или барем већина народа, која је сачињавала и Цркву босанску. Остаје да се испитају њене канонске везе са Цариградском и Српском Патријаршијом.

Додајемо, према писању Петрановића, да су за време крсташких ратова у Босни почетком XIII века истребљени готово сви писани споменици Цркве босанске. Један од ретких сачуваних пријатељском руком Ивана Кукуљевића Сакцинског је рукопис Хвала Крстјанина из године 1404, у коме налазимо главне податке о православљу средњевековне Цркве босанске.

Др Владимир Ђоровић, бивши професор Београдског универзитета, у својој „**Хисторији Босне**” из године 1940 написао је на стр. 181 следеће: „Откад можемо пратити прилике у тој земљи на основу домаћих докумената и објеката, ми видимо неоспорно да од основних јеретичких схватања, како су их саопштавали извесни необавештени страни писци и црквени инквизитори, у народу нема скоро никаквог трага. У самој земљи се не јавља у народу ни име богомила. Име патарен је дошло са запада и имало погрдно значење: с њиме су првобитно били означавани противници целибата. Сви Босанци из реда заклињали су се на еванђеље, признавали свеце, поштовали крст и служили се с њиме, па и уживали све светске сласти, има стотине доказа, као и то да нису имали оних особина у понашању, какве спомиње презвитер Козма за бугарске богомиле”.<sup>32</sup>

<sup>28</sup> Исто, 140—141.

<sup>29</sup> Др Симо Бирковић, **Стефан Вукчић-Косача**, Београд 1964, 108.

<sup>30</sup> Др Фрањо Рачки, нав. дело, 429.

<sup>31</sup> Исто, 436.

<sup>32</sup> Др Владимир Ђоровић, **Хисторија Босне**, Београд 1940, 181.

## Summary

Todor Pišteljić

### WAS THE MEDIAEVAL BOSNIAN CHURCH HERETIC OR ORTHODOX?

The old popular opinion that the Mediaeval Church of Bosnia was Manichean («bogumil» in Serbian), and therefore heretic, is rejected by the author. The incorrect hypothesis was established by Dr. Franjo Rački (in 1869), former Professor at the Theological Faculty in Zagreb, who based his work on the records of the Papal inquisitors exclusively. However, Dr. Božidar Petranović had accepted the opposite opinion (in 1867): Bosnia had its national independent church, which essentially was and remained Orthodox. To prove his thesis Petranović used domestic sources as well.

The author points out the conclusion on the matter reached by the well-known scholar Dr. Vaso Glušac, who (in 1953) enumerated 11 points clearly showing the Christian Orthodoxy of the Bosnian Church in the Middle Ages: structure, oath on 318 Fathers of Nicaea, veneration of the Eastern Orthodox Saint, Gregory of Nazianz, observance of other feasts, veneration of icons, erection and consecration of churches, baptism, Holy Communion, wedding, belief in the resurrection of the dead. All these elements do not belong to a heretic community and doctrine of the Manichean sect in the Middle Ages. In addition to it, the author, supported by documents, speaks of some Bosnian Orthodox rulers, among whom Tvrtko I was even crowned in the Serbian Orthodox Monastery of Mileševa in 1377.

In the conclusion the author rejects the alleged Heterodoxy of the Bosnian Church as a fabrication of the Latin inquisitors they made up in order to vindicate their aspirations to proselytise as well as Hungarian pretensions to conquer Bosnia.